

Zenon Guldon, Lech Stępkowski

"Starachowice. Zarys dziejów",
Mieczysław Adamczyk, Stefan
Pastuszka, Warszawa 1984 :
[recenzja]

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 15, 483-484

1986/1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MIECZYŚLAW ADAMCZYK, STEFAN PASTUSZKA: STARACHOWICE. ZARYS DZIEJÓW, Warszawa 1984, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, ss. 290.

Całościowe przedstawienie dziejów miasta stanowi niezwykle trudne zadanie. Do niedawna w naszej historiografii przeważały indywidualne monografie poszczególnych ośrodków miejskich, które według J. Rutkowskiego „z konieczności muszą być pracami dyletanckimi w zakresie większości zagadnień, a zazwyczaj są dyletanckimi w całości”¹. Przykładem potwierdzającym taką diagnozę są chociażby wydane w 1978 r. *Kielce w Polsce Ludowej*². Z kolei monografie przygotowane przez większe czy mniejsze zespoły autorskie charakteryzują się zbyt często małą spójnością poszczególnych pisanych przez różnych autorów części oraz brakiem widocznej koncepcji ogólnej, której podporządkowany byłby analizowany materiał. W konsekwencji — jak stwierdził J. Topolski — „suma doskonałych naukowo przyczynków omawiających różne strony dziejów miasta czy dziejów czegoś w mieście może — jeśli nie będzie wiedzona odpowiednią myślą ogólną — dać syntezę o nikłych walorach lub w ogóle syntezę prawdziwej nie dać”³. Chodzi więc o przyjęcie takich zasad postępowania, aby praca miała nie tylko charakter zbiorowy, ale była jednocześnie dziełem zespołowym. Zespołowość winna być widoczna w tym, że mimo zbiorowego charakteru praca stanowi całość zwartą i jednolitą, podporządkowaną jednej myśli przewodniej. W przeciwnym wypadku otrzymać możemy jedynie zbiór studiów, nie dających pełnego obrazu dziejów miasta.

Omawiana tu popularnonaukowa monografia Starachowic jest dziełem dwóch kieleckich historyków, którzy wykorzystali sto-

sunkowo bogatą bazę źródłową zarówno rękopiśmienną, jak i drukowaną. Na tle środowiska geograficznego Autorzy zwięźle przedstawili rozwój Wierzbnika i Starachowic od XVII do początków XX w. i szczegółowo omówili dzieje tych ośrodków w dobie najnowszej. Przy opracowywaniu przedzoborowych dziejów Wierzbnika Autorzy oparli się przede wszystkim na przywilejach lokacyjnych z lat 1624⁴ i 1657. Wątpliwości budzić może stwierdzenie: „Miasto powstało *in cruda radice* (na surowym korzeniu, tzn. że do czasu lokacji nie było tu żadnej osady) przy przeprawie przez Kamienną, w miejscu ujścia do niej rzeki Wierzbnik — od której przyjęło nazwę” (s. 16). Nic nie wiadomo o przeprawie przez Kamienną w tym miejscu — poświadczono jest jedynie istnienie mostów w Ostrowie (obecny Ostrowiec Świętokrzyski), Kunowie, Chmielowie i Skarżysku⁵. Źródła przeczą też tezie, że na miejscu późniejszego Wierzbnika nie istniała wcześniej żadna osada. Według ustaleń B. Zientary w XVI w. funkcjonowała w tym miejscu kuźnica o nazwie Wierzbnik lub czasem określana mianem Jakubkowej, zapewne od imienia aktualnego posesora. Autor ten wysunął hipotezę, że działała ona już w XV w., wymieniona w *Liber beneficiorum* Jana Długosza jako Lenartów Most⁶. Według danych wizytacji kościelnej z 1598 r. istniała osada o nazwie Wierzbnik, podlegająca pod względem kościelnym pod parafię wąchocką. Brak jednak dokładniejszych danych o charakterze tej osady⁷. Z przypadkowej zamianki z 1688 r. wynika, że kuźnica istniała też po lokacji Wierzbnika. W uposażeniu proboszcza wierzbnickiego wymieniony został wtedy duży ogród usytuowany *iuxta alveum seu decursum aquae, qui vulgo dicitur rotalis fluvius, eo quod a rotis officinae ferrariae defluebat*⁸. Tak więc spr-

¹ J. Rutkowski, *Nie wyjaśnione i sporne zagadnienia z zakresu gospodarczych dziejów Polski w czasach przedzoborowych* (w:) tenże, *Wokół teorii ustroju feudalnego*, Warszawa 1982, s. 541.

² J. Zieliński, *Kielce w Polsce Ludowej*, Warszawa 1978; por. S. Żak, *Książka napisana z pamięci*, „Magazyn Słowa Ludu”, 1979, nr 1019.

³ J. Topolski, *Elementy syntezy w historii miast*, (w:) tenże, *Marxizm i historia*, Warszawa 1977, s. 410.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD) w Warszawie, Metryka Koronna, sygn. 171, k. 15v.

⁵ Archiwum Państwowe (AP) w Krakowie, Archiwum Sanguszków, sygn. 19, p. 257-258, 281-282.

⁶ B. Zientara, *Dzieje małopolskiego hutnictwa żelaznego. XIV-XVII w.*, Warszawa 1954, s. 274.

⁷ A. Bastrzykowski, *Dzieje kościoła farnego św. Elżbiety w Wąchocku*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej”, 1950, s. 75.

⁸ J. Wiśniewski, *Dekanat ilżecki*, Radom 1909-1911, s. 403.

wa genezy Wierzbnika wymaga dalszych badań.

Bardzo skromnie przedstawia się nasza wiedza o zabudowie i zaludnieniu Wierzbnika w XVII–XVIII w. Autorzy podają, że w 1657 r. mieszkało tam 165 osób (s. 22). Chodzi tu rzecz oczywista o stan z 1662 r., kiedy to pogłówne opłaciło 155 mieszczan, 4 osoby związane z młynem oraz szlachcic Walenty Kłosiński z żoną i 4 osobami służby⁹. Trzeba przy tym pamiętać, że od tego podatku zwolnione były dzieci do lat 10 oraz starcy i żebracy i stąd też faktyczna liczba mieszkańców była co najmniej dwukrotnie wyższa¹⁰. Tym niemniej stwierdzić można, że w tym okresie Wierzbnik był jednym z najmniejszych miasteczek powiatu radomskiego — mniejszym zaludnieniem legitymowały się tylko Odechów i Siemno¹¹. Dla późniejszego okresu cenne dane zawiera wykaz posiadłości miejskich z 1725 r.¹² oraz spisy dymów i ludności z lat 1775–1790¹³. W końcu XVIII w. miasto było „do wsi nikczemnej podobniejsze niżeli do miasteczka”¹⁴.

W okresie przedrozbiorowym mieszkańcy zajmowali się rolnictwem i w niewielkim jedynie stopniu rzemiosłem i handlem. W początkach XIX w. w Wierzbniku istniała wytwórnia szajdów, czyli pochetów do pałaszy. Śmierć właściciela w 1813 r. spowodowała upadek tego zakładu¹⁵. Pochwy były produkowane na potrzeby wytwórni pałaszy w pobliskim Michałowie, gdzie w początkach

XIX w. produkowano rocznie 10 tys. pałaszy¹⁶.

Przy przedstawieniu dziejów najnowszych Autorzy omawiają kolejno rozwój terytorialny, przestrzenny i demograficzny miasta, dzieje przemysłu, górnictwa, handlu, usług, gospodarki mieszkaniowej i komunalnej, życie polityczne i działalność władz miejskich, życie kulturalne, szkolnictwo i oświatę, ochronę zdrowia i sport. Zastosowany w monografii układ rzeczowy pozwala śledzić przemiany w zakresie różnych dziedzin życia miasta w okresie II Rzeczypospolitej, okupacji hitlerowskiej i Polski Ludowej. Układ taki wydaje się bardziej czytelny do stosowanego części układu chronologicznego. Przejrzysta i logiczna wydaje się też konstrukcja pracy, a proporcje między poszczególnymi zagadnieniami są właściwie wyważone. Warto może przypomnieć, że w czasie dyskusji nad połączeniem Wierzbnika ze Starachowicami w okresie międzywojennym (s. 64–67) poważne kontrowersje wywołała sprawa nazwy miasta (Wierzbnik, Starachowice, Wierzbnik-Starachowice, Starachowice-Wierzbnik). Stąd też wojewoda kielecki zaproponował rozważenie kwestii „przyjęcia nowej nazwy tegoż miasta od imienia osób zasłużonych w odzyskaniu naszej niepodległości względnie w jej ugruntowaniu lub też od zdarzeń doniosłych dla dziejów Polski, zaistniałych w dobie walk o niepodległość względnie w Polsce Odrodzonej”¹⁷.

Podsumowując powyższe stwierdzić można, że omawiana monografia stanowi istotny krok na drodze do pełnego poznania dziejów Wierzbnika i Starachowic oraz szerzej — dziejów miast w regionie świętokrzyskim w okresie najnowszym.

Zenon Guldon, Lech Sępkowski

⁹ AGAD Warszawa, Archiwum Skarbu Koronnego, sygn. I 67, k. 104 v.

¹⁰ Por. I. Gięsztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976, s. 196.

¹¹ Z. Guldon, *Ludność żydowska w miastach województwa sandomierskiego w II połowie XVII w.*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego”, 1982, nr 3–4, tab. 2.

¹² AP Radom, Rząd Gubernialny Radomski, sygn. 2916, p. 176–194.

¹³ W Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego Ziemi Polskich w Średniowieczu w Instytucie Historii PAN w Krakowie.

¹⁴ F. Siarczyński, *Opis powiatu radomskiego*, Warszawa 1847, s. 135.

¹⁵ AP Radom, Rząd Gubernialny Radomski, sygn. 2916, opis historyczny Wierzbnika z 1820 r.

¹⁶ J.U. Niemcewicz, *Podróże historyczne po ziemiach polskich między rokiem 1811 a 1812 odbyte*, Petersburg 1858, s. 9.

¹⁷ AP Kielce, Urząd Wojewódzki Kielecki, sygn. 4432, k. 133.